

Serédi Jusztinián és Klebelsberg Kunó konfliktusa az 1928-as üdvözlő beszédek tükrében¹

Sarnyai Csaba Máté

Bevezetés

A tanulmányban tárgyalt időszakot a történettudományban, hivatkozva a kor ideológiai önmeghatározására, gyakran nevezzük a keresztény-nemzeti Magyarország időszakának is. Ennek alapján úgy vélhetnénk, hogy a kormányzat, és személy szerint Klebelsberg, kapcsolata az egyházakkal, és azon belül is a katolikus egyházzal problémamentes volt. A következőkben egy igen fontos ügy, az ország első számú katolikus főpapjának kinevezése körüli bonyodalmak kapcsán igyekszünk példát adni arra, hogy ez nem állítható egyértelműen. Ugyanakkor ez a konfliktussorozat jól mutatja a klebelsbergi egyház és kultúrpolitika főbb irányait, céljait és hatalmi erővonalait.

Magyarország és a Szentszék konfliktusa Serédi primási kinevezése kapcsán, különös tekintettel Klebelsberg szerepére²

Csernoch János 1927. július 25-én meghalt, így megüresedett az esztergomi érseki és a hercegprimási szék. Először merül fel az egyháznagyi kinevezési kérdés a Horthy-korszakban. A probléma az, hogy a trianoni Magyarországon kinek van joga a primás jelölésére, hisz a király nélküli királyság első számú vezetője, Horthy kormányzó, református. Így a Szentszék szemében aligha gyakorolhatná a korábbi uralkodók főkegyúri jogát.

A kormány jelöltje a székre, Szmrecsányi Lajos egri érsek, korára hivatkozva nem vállalta. Klebelsberg Kunó, vallás és közoktatásügyi miniszter, a hír hallatán megkérte az éppen Magyarországon lévő Serédi Jusztiniánt, hogy járjon közbe Pietro Gasparri bíboros, államtitkárnál Rómában, hogy vegye rá Szmrecsányit a primási szék elfoglalására³. Ez alatt a magyar sajtóban Serédi jelöléséről jelentek meg

¹ Az írás korábbi formájában megjelent: SARNYAI CSABA MÁTÉ: Ki gyakorolja a főkegyúri jogot? Serédi Jusztinián primási kinevezése in: *Rubicon* 23 : 9-10. 32-35. (2012).

² A tanulmány ezen része több ponton támaszkodik CSIKY BALÁZS: Az esztergomi érseki szék betöltése 1927-ben: Vatikáni források fényében In: Tusor, Péter (szerk.) Budapest, Magyarország, Roma, Olaszország, Gondolat Kiadó, MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport (2012). 253-279.

³ CSIZMADIA ANDOR: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban Bp. 1966./a továbbiakban: Csizmadia 1966/314-315.; SALACZ SALACZ GÁBOR: A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. *Argumentum*,

hírek. Gasparri ennek kapcsán a nunciustól kért információkat a sajtóhírek lehetséges forrásairól és a közvélemény reakcióiról. Mindebből az is kiténik, hogy a sajtónak is volt szerepe Serédi hercegprímási kinevezésében.

Saját szavai szerint egyébként Serédi nem akart esztergomi érsek lenni: „*Még szerencse, hogy a magyar papságban engem érdekel a legkevésbé, ki lesz Magyarország hercegprímása.*”⁴

Az új vatikáni magyar követ, Barcza György, a Gasparrinál tett 1927. szeptember 24-i bemutatkozó látogatásán hangsúlyozta, hogy a magyar kormány egyedüli jelöltje Szmrecsányi egrí érsek. Az államtitkár erre azt válaszolta, hogy a Szentszék a személy kiválasztásánál tekintettel lesz a poszt politikai jelentőségére⁵.

A nuncius október 12-én meg is jelent a külügyminiszternél, és kijelentette, hogy Szmrecsányit kora miatt nem támogatja a Szentszék, majd a közismerten legitimista Hanauer Á. István váci püspökre vonatkozóan kérte a kormány véleményét. Erre Walko Lajos külügyminiszter azt válaszolta, hogy őt határozottan kifogásolnák. Ezt követően a nuncius a Serédi jelölését tartalmazó dokumentumot nyújtotta át és megkérdezte a minisztert, van-e a jelölt ellen politikai kifogása. A külügyminiszter megbeszélte a kérdést Horthyval, Bethlennel és Klebelsberggel is. A megbeszélések nyomán született október 19-i válaszjegyzékben kijelentette, hogy a kormány véleménye szerint az esztergomi érsek kinevezésénél jobban meg kell fontolni a politikai szempontokat. Serédinek, aki hosszú ideje Rómában él, nincsenek meg a szükséges politikai tapasztalatai. Emellett nem ismeri közvetlenül az ország politikai helyzetét és a politikai élet szereplőit sem. A Szentszék tekintszen el Serédi primási kinevezésétől.⁶

Barcza követ az október 22-i és 29-i találkozójukon felvetette a primás személyének kérdését Gasparrinak, aki egyáltalán nem értette, miért ellenzi a kormány Serédi jelöltségét. A kormány indokai szerint nem komolyak. Serédi tekintélye a magyar papság előtt nagy, évente több hónapot tölt Magyarországon, és a még szükséges összeköttetéseket és ismereteket rövid időn belül megszerezheti. A követ Gasparri reagálásából úgy látta, hogy az államtitkár nagy hangsúlyt helyez Serédi kinevezésének keresztülvitelére. Barcza jelentésében kifejtette, azért jelölte a Szentszék Serédit, mert meg akarták jutalmazni az egyházi jogi kodifikáció fáradságos munkájáért, másrészt

---

2002, /a továbbiakban Salacz 2002./ 125.

⁴ Serédi levele Balogh Albinnak, Róma, 1927. szept. 9. Közli: BÁNK JÓZSEF: Serédi a kánonjogász in: *Vigilia* 1984, 811.

⁵ CSIZMADIA 1966, 314-315.; SALACZ 2002, 125-126.

⁶ CSIZMADIA 1966, 314-315.; SALACZ 2002, 125-127.

Serédiben olyan primást láttak, aki a Rómában eltöltött évek alatt a Szentsezék megbízható emberévé vált.⁷

A nuncius november 2-án nyújtotta át a magyar kormány elutasítására vonatkozó szentsezéki választ. Ebben az olvasható, hogy Serédi kiváló értelmi és erkölcsi tulajdonságai, valamint a magyar kormány megbízásából külföldön szerzett politikai tapasztalatai alapján gyorsan kiismeri majd magát a magyar viszonyokban.⁸

Ezeket a diplomácia történéseket követte a vita sajátos Szentsezéki rövidre zárása. A nuncius ugyanis november 29-én nyújtotta át azt a jegyzékét, amelyben tudatta a külügyminiszterrel, hogy a Szentsezék tudomásul veszi a kormány kívánságát az esztergomi érseki szék haladéktalan betöltésére, ezért a pápa kinevezte Serédi Jusztiniánt esztergomi érsekké. A jegyzéket a kormány megdöbbenéssel fogadta és úgy döntött, hogy Klebelsberg kultuszminiszter inkognitóban Rómába utazik, hogy Gasparri államtitkárral tárgyaljon.⁹

Klebelsberg december 7-én érkezett Rómába és először Serédivel beszélt. Ő kijelentette, hogy Habsburg Ottót nem tekinti királynak, és csak az lehet király, akit a nemzet kíván. Állást foglalt a honi felekezeti béke mellett és kijelentette, tudatában van annak, hogy csak úgy tud sikeres primás lenni, ha élvezi a kormány bizalmát.

A kultuszminiszter Barcza és Serédi társaságában másnap látogatta meg Gasparrit¹⁰. Itt mindenekelőtt tiltakozott Serédi primássá váló kinevezése ellen. Úgy érvelt, hogy árt a primási tekintélynek, ha egy szerzetespap tölti be ezt a magas méltóságot. Ráadásul Serédi hosszú római tartózkodása miatt nem ismeri kellően az ország viszonyait.

Gasparri „csodálkozott”, hogy a kormány tiltakozik annak a Serédinek kinevezése ellen, aki maga is kormányfőtanácsos, és 1920-tól a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa. Klebelsberg ellenérveivel szemben azt hozta fel, hogy Serédi szerzetesként akár pápa is lehetne. A magyar viszonyokat pedig jobban ismeri, mintha Magyarországon élt volna, mert állandóan olvassa a magyar újságokat, és a magyar püspökök ügyeiket az ő közvetítésével intézik. Az államtitkár szerint a kormánynak örülnie kellene, hiszen a megcsonkított Magyarországnak szóló példátlan megtiszteltetés, hogy a pápa egy - az elszakított területekről származó - egyszerű szerzetest bíborosként küld Esztergomba. Nem kis malíciával jegyezte meg, hogy az utódállamok már mind tiltakoztak is a kinevezés ellen, a fenti tiltakozással pedig Klebelsberg is egy platformra kerül velük.

⁷ SALACZ 2002, 127-128.; GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945. 2. jav. kiad. Pannonica Kiadó, Bp., 1999. 1-62.

⁸ CSIZMADIA 1966, 315-316.; SALACZ 2002, 129.

⁹ CSIZMADIA 1966, 316-318.; SALACZ 2002, 130-132.

¹⁰ CSIZMADIA 1966, 319-320.; SALACZ 2002, 142-144.

Az előzőekben összefoglalt megbeszélést értékelve meg kell jegyeznünk, hogy Klebelsberg minden bizonnyal tudta, hogy a Serédi kinevezésével szembeni tiltakozása eredménytelen lesz, hiszen egy nyilvánosságra hozott érseki kinevezés visszavonásának követelése nem lehetett reális cél. Ezt támasztja alá, hogy a magyar követségre visszaérve egy előre megfogalmazott nyilatkozatot adott át Serédinek, amely szerint a főpap írásban ígéretet tesz arra, hogy megtartja Magyarország törvényeit és a szokásjogot, hű lesz az alkotmányhoz és a kormányzóhoz. Serédi ezt aláírta, de magánál tartotta, és a miniszter többszöri kérésére sem adta vissza. Klebelsberg ezek után azzal akarta lekötelezni a prímást, hogy felajánlotta neki: a kinevezéssel kapcsolatos költségeit az állam fedezi. Serédi ezt későbbi feljegyzései tanúsága szerint – nem minden alap nélkül – úgy értelmezte, hogy őt életében csak egy ember akarta megvesztegetni, Klebelsberg Kunó.¹¹

Néhány nappal később, december 13-án Klebelsberget Bethlen István miniszterelnök egy táviratban sürgősen hazahívta. Ezzel tulajdonképpen a Serédi kinevezése körüli diplomáciai és egyházpolitikai konfliktus lezárult¹².

Klebelsberg római útjának semmilyen eredménye nem volt, nem sikerült megakadályoznia Serédi kinevezését, bár reálpolitikusként minden bizonnyal csak engedményeket akart kicsikarni a Vatikántól.

Az 1928-as üdvözlő beszédekben visszatükröződő konfliktus

A már prímásként 1928. január 19-én hazaérkező Serédit a Déli pályaudvaron Klebelsberg kultuszminiszter köszöntötte. Beszédében mintegy összefoglalta a magyar kormánynak az állam és egyház együttműködéséről vallott felfogását és saját kultúrpolitikáját¹³. Ugyanakkor ebben a beszédben és Serédi válaszána vonatkozó részében egyaránt érződnek a sorok között a fenn bemutatott hosszas konfliktus nyomai. Rögtön az első mondat egyszerű tényközlése is olvasható akár annak tükrében is, ami az egyik ellenérv volt kormányzati részről Serédi kinevezésével szemben: „*Eminenciád sok évvel ezelőtt, mint fiatal magyar szerzetes ment ki Rómába.*” Gondolunk itt a helyi viszonyok hosszú távollét miatti nem-ismeretére. Majd a fent látott komoly feszültségeket kiváltó vatikáni kinevezés valódi okára utal a következő gondolat: „*nagy tudása és munkakedve eminenciádra irányítják a római kuria irányadó tényezőinek figyelmét, és a végén számottevő részt vett a katolikus egyház egyik legnagyobb alkotásának, az új egyházjogi törvénynek a kodifikálásában és kimunkálásában. E munkás-*

¹¹ SALACZ 2002, 141.

¹² CSIZMADIA 1966, 321-320.; SALACZ 2002, 145-146.

¹³ Klebelsberg Kunó gróf a kormányzó és a kormány nevében üdvözli az új hercegprímást *Nemzeti Újság* 1928. január 20. 4.

ságának elismeréseképpen még fiatalon a mai egyház kardinálisa és a magyar egyház hercegprimása lett.”

Mintegy az újonnan kinevezettnek is igazodási pontként szolgáló következik az előd Csernoch János méltatása. A Klebelsberg interpretációjában Csernoch *„legnagyobb érdeme, hogy páratlanul nehéz időkben fenn tudta tartani a békességet, nemcsak az egyház és az állam között, hanem az egyes magyar egyházak és felekezetek között is.*” A felekezet közti béke, figyelembe véve Horthy kormányzó református voltát is, kulcs eleme volt a Klebelsberg és Serédi közti korábbi római megbeszéléseknek is. Csernoch az állam és az egyház harmonikus együttműködésének szimbólumaként jelenik meg itt. E nélkül ugyanakkor a klebelsbergi kultúrpolitika kulcsa, a valláserkölcsei alapon történő lelki, szellemi és kulturális újjáépítés is elképzelhetetlen, hisz *„Ez a küzdelem csak részben politika, nagy része szellemi, vallási és erkölcsi tusa*”. Ez az a munka, amelyben *„Magyarország hívő népe várja szellemi vezérét.*” Másszóval a cél és az irány adott, Serédi ennek inkább csak részese és mint megalkotója lehet.

Az új primás válaszában¹⁴ is jól érezhető a korábbi konfliktus visszhangja. Kiténik ez abból a megfogalmazásából, amikor a szeretetteljes fogadtatás elsődleges okát abban látja, hogy *„mindnyájan, akik itthon voltak érezték, hogy erre a szédületesen magas méltóságra még gondolatban sem törekedtem.*” Kinevezésének egyedüli alapjaként, az isteni szándék mellett, *„az ő földi helytartójának intézkedését*” nevezi meg. Ezzel finoman utal a hazai politikai körök támogatásának elmaradására is. Honi elfogadtatásának megerősítésért az egész magyar nemzethez fordul. A Rómában végzett munkája, amelyre Klebelsberg kinevezése fő okaként hivatkozott, *„is csak azért volt, hogy mindenütt és minden munkámban a haza ügyét támogassam.*” Határozottan rá akar ezzel cáfolni arra, hogy ő csupán a Szentszék szeme és füle volna Magyarországon. A korszak politikai elitjének gondolkodásában oly fontos társadalmi egység és az ehhez szükséges felekezeti béke hangsúlyozása közepette utal saját elköteleződésére is, *„hisz Velem lesznek azok a honfitársaim is, akik más vallásúak, de akiknek lelkét ugyanaz a hazaszeretet hevíti, mint az én lelkemet.*”

Beszéde következő részében Serédi kissé ríposztolni látszik, amikor a Kultusztárcát, és közvetve annak miniszterét, Klebelsberget, mintegy figyelmezteti kötelességeire. *„Tiszta meggyőződéselem, ha a Kultuszminisztérium a tőle függő viszonyban lévő összes szervezetekben követni fogja azokat a valláserkölcsei irányításokat, amelyekre országunk felépítésénél a legnagyobb szükség van, akkor ez a hatalmas szervezet, minden vallási vagy felekezeti különbségre való tekintet nélkül, elmondhatja magáról, hogy megtette kötelességét.*” Csak a fenti módon és célokért működő minisztérium és minisztere

¹⁴ Serédi válasza uo. 5.

várhatja el joggal, hogy „*akik a nehéz viszonyok között kénytelenek a magukéból, talán csekély vagyonukból, ennek a kultuszminisztériumnak és intézményeinek, az egész magyar kultúra ügyének támogatására adózni*”, ezt örömmel fogják megtenni.

Végül jól keretezik a korábbiakban jelzett vitákat, újra összegzik és kiemelik a klebelsbergi politika céljait, azok az impressziók, amiket Serédi fogadtatását követően fogalmaz meg a kultuszminister a Nemzeti Újságnak¹⁵. Mindenekelőtt megjegyzi: „*megnyugtató az, amit a hercegprímás a belső, és különösen a felekezeti békéről mondott.*” Majd, amikor visszautal Serédi szavaira, amelyekben ő magát a „*munka emberének*” nevezi, egy kis áthallással utal a Gasparri államtitkárral folytatott vitákra, és újólag a primási kinevezés egyik fő okára: „*magától Gasparri kardinálistól hallottam, hogy az egyházi kodifikálás körül a mi hercegprímásunk micsoda óriási munkát végzett.*” Majd vérbeli politikusként, mintegy a szükségből erényt kovácsolva jegyzi meg: „*éppen ez a munkásság az, ami Serédi kardinális egyéniségében a legvonzóbb és amire a hazának is a legnagyobb szüksége van.*” A cikk záró részében következik a primás Klebelsberg által kirótt külön feladata. Tudvalevő, és a kinevezés körüli konfliktus során is kiderült, hogy: „*Most egy olyan, nagy fajsúlyú férfiú lép a katolikus egyház élére, aki a világegyháznak egyik legismertebb személyisége, a pápa Őszentségének és Gasparri vezető kardinálisnak egyéni bizalmasa.*” Itt a lehetőség, hogy – a saját szavai szerint római éveiben is csak a haza érdekeiért dolgozó Serédi – ezeket az összekötéseket a honi katolikus reneszánsz megismertetésére és támogatók szerzésére használja a Vatikánban és az egész katolikus világban. A nyilatkozat utolsó gondolatmenete kvázi figyelmeztetésként is érthető az új primás számára mintegy „*mihez tartás végett*”: „*Csernoch János hercegprímás atyai barátságával ajándékozott meg, ami rendkívül megkönnyítette számomra a kultuszminisztérium vezetését, amely nemcsak közoktatásügyi, hanem nálunk vallásügyi minisztérium is. A legnagyobb örömmel töltötte el a lelkemet, hogy Csernoch primás örökébe Serédi kardinális személyében megint olyan férfiú lép, akivel az állam részéről számomra öröm lesz együttműködni.*”

Kitekintésként a két személyiség további kapcsolatára, Serédi a kinevezése körüli hazai politikai elutasítás mögött, nem minden alap nélkül, elsősorban Horthyt és Klebelsberget látta. A fenn vázolt, számára megalázóként megélt, procedúráról még kinevezésének kilencedik évfordulóján is megemlékezett.¹⁶ Mint azt már korábban jeleztük, sok év múlva is emlegette, hogy Klebelsberg a kinevezésével kapcsó-

¹⁵ Klebelsberg Kunó kultuszminister nyilatkozata a bíboros hercegprímás fogadtatásának impresszióiról 7.

¹⁶ SALACZ 2002, 141.; MESZLÉNYI ANTAL: A magyar hercegprímások arcképsorozata (1707-1945). Szent István Társulat, Bp., 1970. 406-407.

latban megszarolta. A kultuszminiszter azonban, miután már látta, hogy nem sikerül megakadályoznia Serédi kinevezését, megváltoztatta hozzáállását, és igyekezett barátságos arcát mutatni. A kettejük kapcsolata mindvégig, Klebelsberg 1932-ben bekövetkezett haláláig, a látszólagos közvetlenség, azaz a tegeződés, ellenére is formális, inkább távolságtartó maradt és a feltétlen szükséges találkozókra szorítkozott¹⁷.

Hosszabb értékelés helyett feltehetjük a kérdést: milyen is a Klebelsberg fogadó nyilatkozatában említett, örömteli együttműködés az egyház és az állam között az által képviselt politika szemében? Mindenekelőtt olyan, amelynek céljai nagyon hasonlóak, mint az övé: keresztény erkölcsi értékek mentén elgondolt újjáépítés. Ugyanakkor ennek az újjáépítésnek a módját, mikéntjét, és – bár mint láttuk nem mindig sikeresen – személyi feltételeit is, döntően a korabeli (világi) politikai törekvések határozzák meg.

---

¹⁷ Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941-1944. S.a.r., előszó, bev., jegyz.: Orbán Sándor, Vida István. Zrínyi Kiadó, Bp., 1990. 86-89.